

УДК 616.8+616.89]-082-008.5(091)

Л. І. Дьяченко, З. М. Бобрицька, О. В. Сергієнко

Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України, м. Харків

СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО НАПРЯМУ В НАДАННІ НЕВРОЛОГІЧНОЇ І ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ (ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ)

Організація медичної допомоги, її розвиток, поточне та перспективне планування потребують глибокого аналізу захворюваності населення та діяльності медичних закладів.

Вивчення тенденцій змін структури психоневрологічних розладів, їхньої поширеності в різних регіонах країни посідають одне з провідних місць у формуванні політики розвитку і реформування галузі.

Вже на першому етапі розвитку Український психоневрологічний інститут, заснований у 1922 р., започаткував комплексне вивчення проблем психоневрології, широко розвинуте в наступному, окреслив широке коло завдань, в т. ч. і соціально-організаційних.

Для обліку і аналізу відомостей про поширеність душевних розладів у структурі інституту функціонував відділ статистики, завданням якого було вивчення звітів лікарень, диспансерів, поліклінік, даних про вибірковий перепис населення, а також відділ профілактики — для вивчення умов праці, побуту, взаємовідносин в сім'ях хворих, питань психоневрологічної гігієни, вибору професії та ін. На основі цих даних відділом розроблялись проблеми організації психіатричної і неврологічної допомоги, видавалась газета «Психогігієну в мас-сь», збірки праць Інституту «Проблеми організації психіатричної допомоги». В друкованих статтях висвітлювались поточні завдання розвитку мережі спеціалізованих закладів, форм і методів їхньої роботи. Вже тоді обговорювалась, актуальна і на даний час, організація психіатричних відділень при соматичних лікарнях, структура психоневрологічних диспансерів, питання профілактики захворювань, трудової терапії та соціальної психоневрології, активно пропагувалась децентралізація психоневрологічної допомоги, створення районних психіатричних лікарень, їхня структура і форми діяльності. Значна увага приділялась спеціалізованим видам психоневрологічної допомоги. Інститут став науково-методичним і консультативним центром з організації психоневрологічної допомоги не тільки дорослому, а і дитячому населенню України, визначенню методів і форм надання медичної допомоги і її особливостей в психоневрології, профілактичних заходів, роботи з батьками. З дня організації у 1959 р., спеціалізоване відділення наркології Інституту є організаційно-методичним і науковим центром з питань надання медичної допомоги хворим з розладами психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин і алкоголізму. Завдяки зусиллям цього відділення створено розгалужену мережу наркологічних закладів в Україні.

Отримали поглиблений організаційний і науковий розвиток започатковані Інститутом і такі напрями, як організація медичної допомоги хворим на розсіяний склероз (відділ нейроінфекцій та розсіяного склерозу), судинні розлади нервової системи (відділ судинної па-

тології нервової системи), психотерапевтична допомога (відділ неврозів і граничних станів).

Зберігаючи традиції, Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України став комплексним науково-дослідним закладом, консультативним та організаційно-методичним центром з практичної і теоретичної неврології, психіатрії і наркології в Україні.

Налагоджений тісний зв'язок з лікувально-профілактичними профільними закладами України, в яких проводиться впровадження розроблених в Інституті на основі НДР рекомендацій діагностики, лікування, реабілітації хворих на психоневрологічні розлади, профілактики захворювань.

Як головний з проблем неврології, психіатрії і наркології, Інститут підтримує тісний зв'язок з Академією медичних наук України, Міністерством охорони здоров'я України, головними спеціалістами психоневрологічного профілю, лікувально-профілактичними закладами, готуючи аналітичні довідки, пропозиції з удосконалення спеціалізованої медичної допомоги, надаючи організаційно-консультативну допомогу.

На базі Інституту працюють проблемні комісії МОЗ та АМН України «Неврологія» та «Психіатрія», головний позаштатний невролог МОЗ України, спеціалізована Вчена Рада по захисту кандидатських, докторських дисертацій по неврології, психіатрії та наркології.

Тільки за останні роки Інститутом з питань організації психоневрологічної допомоги підготовлений і прийнятий Верховною Радою Закон України «Про психіатричну допомогу», наказ МОЗ України «Про вдосконалення медичної допомоги хворим з цереброваскулярною патологією», Концепція надання психіатричної допомоги в Україні, підготовлені і надіслані в МОЗ України стандарти лікування хворих на неврологічні і психічні розлади, протоколи надання медичної допомоги хворим психоневрологічного профілю, лікування епілепсій, епілептичних синдромів. Розроблені Національні програми «Розсіяний склероз», пропозиції до Державної програми «Попередження та лікування серцево-судинних та судинно-мозкових захворювань в Україні» і багато інших пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення організації і надання спеціалізованої психоневрологічної допомоги.

Наукові і організаційні надбання, отримані і розроблені в Інституті, широко обговорювались на наукових форумах і висвітлювались в профільних виданнях.

В 1934 р. в м. Харкові відбувся перший Український з'їзд неврологів і психіатрів, організація якого цілком належала Українській психоневрологічній академії. Поряд з проблемами клінічної неврології і психіатрії, на з'їзді були розглянуті питання організації психоневрологічної допомоги.

Регулярно проводились Сесії Інституту, матеріали яких видавались окремими збірками, друкувались у віт-

чизняних і зарубіжних виданнях психоневрологічного профілю.

Матеріали VIII сесії Інституту 1937 р. були цілком присвячені питанням організації психоневрологічної допомоги в СРСР і лікуванню психоневрологічних розладів. Регулярно видавались монографії, матеріали сесій, збірники тез, наукових праць. Окремим виданням видавався часопис «Советская психоневрология». Інститутом започатковано і проведення виїзних конференцій в різних регіонах України.

Зберігаючи традиції, Інститут за роки своєї діяльності провів 8 з'їздів неврологів, психіатрів і наркологів України, 6 з них — у м. Харкові, 2 Національних конгреси неврологів, психіатрів і наркологів України. Щорічно в різних регіонах України проводяться Пленуми Науково-практичного товариства неврологів, психіатрів та наркологів України, 8—10 науково-практичних конференцій з актуальних питань психоневрології, школи молодих неврологів, психіатрів, дитячих неврологів, в програми яких обов'язково включаються питання організації психоневрологічної допомоги, шляхи її удосконалення і реформування не тільки в Україні, а і в інших країнах світу. На пленумах і конференціях були подані доповіді щодо організації надання медичної допомоги хворим в Росії, Польщі, Ізраїлі, Німеччині й інших країнах світу.

Розширилась і видавнича діяльність Інституту, крім видання 2—4 монографій щорічно, методичних рекомендацій, інформаційних листків, збірок матеріалів конференцій, статей у вітчизняних і зарубіжних виданнях, з 1994 р. Інститутом видається часопис «Український вісник психоневрології», в якому висвітлюються досягнення наукових профільних колективів України.

Важливим напрямком організаційно-методичної роботи є вивчення динаміки і тенденцій захворюваності населення — основи визначення напрямів формування медичної допомоги в різних регіонах.

Цій проблемі в Інституті завжди приділялась значна увага. З початку своєї діяльності Інститут вважав одним з основних і важливих завдань не тільки лікування та профілактику захворювань, а і вивчення стану психоневрологічного здоров'я населення.

Вже в 1930 р. був проведений перепис душевнохворих серед сільського населення Вінницького району, а в 1933 р. перепис хворих, які перебували в психіатричних лікарнях України. На основі цих даних була визначена структура госпіталізованих хворих, відсоток первинно захворілих, визначалась тактика лікування не тільки курабельних форм захворювання, а і так званих хронічних форм.

В 1955 і 1962 рр. бригадами співробітників Інституту у сільському районі Вінницької області були проведені повторні обстеження населення. Отримані дані показали, що таке вивчення динаміки захворюваності населення дає можливість здійснювати організацію диференційованого лікування різних категорій хворих, отримати катамнестичні відомості, достовірні дані про результати проведеної профілактичної і лікувальної роботи.

Під керівництвом Інституту Дніпропетровським психоневрологічним диспансером в одному районі м. Дніпропетровська було обстежено 90 000 населення, що дозволило отримати більш достовірні дані про

поширеність психічних розладів серед населення крупного промислового центру.

Вивчення структури і поширеності захворювання серед населення Рівненської області в м. Млинів, Демидівка і Острожець здійснювалось під керівництвом Київського Інституту соціальної гігієни та Управління охороною здоров'я у 1972 р. До роботи були залучені профільні Інститути м. Києва, Харкова, Одеси. Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України вивчав захворюваність населення на психоневрологічні розлади. Проведене дослідження дозволило визначити структуру захворюваності населення, вплив соціальних і побутових факторів ризику їхнього виникнення, особливості структури захворювання, якість діагностики і розробити рекомендації щодо удосконалення надання медичної допомоги в Рівненській області і в цілому в Україні.

Відділом наукової організації неврологічної і психіатричної допомоги Інституту в 1984 р. було проведено вибіркоче вивчення поширеності судинних розладів головного мозку в Харківській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях. Це наукове дослідження виявило особливості виникнення і фактори ризику ЦВЗ в східному і західному регіонах і визначити достовірність показників смертності від гострих порушень мозкового кровообігу, вийти з пропозиціями про необхідність створення розгалуженої мережі спеціалізованих відділів судинної патології в кожному регіоні України, вдосконалення позалікарняної медичної допомоги цьому контингенту хворих.

Більше 20 років в Інституті у відділі профілактики і лікування наркоманій проводиться моніторинг захворюваності населення України на наркоманії, що дозволяє визначити динаміку і тенденції розвитку цієї патології.

В останні роки відділами нейроінфекцій і розсіяного склерозу і судинної патології головного мозку започаткований моніторинг хворих на розсіяний склероз і судинні розлади головного мозку.

Традиційно в Інституті проводиться аналіз діяльності психіатричних, неврологічних, а після організації мережі — і наркологічних закладів України. Інститутом зібрані і проаналізовані значні статистичні матеріали більш ніж за півсторіччя з поширеності психоневрологічних розладів, структури госпіталізованих, надання допомоги хворим, які мають групу інвалідності і тимчасову працездатність та інші показники надання спеціалізованої медичної допомоги. На основі цього аналізу формувались щорічні текстові та цифрові кон'юнктурні огляди. Інститутом і відділом наукової організації неврологічної та психіатричної допомоги видано 85 статистичних довідників про захворюваність і стан неврологічної, психіатричної та наркологічної допомоги населенню. Вони стали основою для розробки організаційно-методичних заходів, спрямованих на удосконалення психоневрологічної допомоги населенню, наукового обґрунтування структури, мережі і кількості необхідних позалікарняних, напівстаціонарних і стаціонарних закладів, які відповідали б вимогам часу і особливостям окремих регіонів, визначити динаміку захворюваності населення України на психоневрологічні розлади, виявити певні тенденції у їхньому виникненні і розвитку. Пролонговане вивчення захворюваності

відділами профілактики і лікування алкоголізму і наркоманій дозволило науково обґрунтувати прогноз стану психоневрологічного здоров'я населення і видати аналітичні довідники про тенденції поширення залежності від психоактивних речовин.

Відділ наукової організації неврологічної і психіатричної допомоги бере активну участь у виконанні як самостійних науково-дослідних робіт, так і їхніх фрагментів, що виконуються в інших відділах Інституту. Співробітники відділу проводили наукові дослідження з питань історії розвитку неврологічної і психіатричної допомоги в Україні, результати якого викладені в монографії «Здравоохранение и медицинская наука в Украинской ССР», вивчення форм і методів діагностики і лікування дитячого церебрального паралічу, поширеності розсіяного склерозу, нейроінфекцій, розладів психіки і поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин і психоневрологічних розладів в населенні України.

Результати досліджень висвітлюються в друкованих роботах у вітчизняних і зарубіжних виданнях. З дня заснування відділу наукової організації неврологічної і психіатричної допомоги, інформаційного забезпечення та патентно-ліцензійної роботи його очолювали Л. Л. Рохлін, В. В. Браїловський, З. О. Гуревич, Ріхтер, В. О. Стефановський, Є. М. Екелова-Багалеї, В. М. Підкаменний, Н. Є. Бачериков, І. К. Сосін, Н. Л. Захарченко, Ю. К. Деркач, Л. І. Дьяченко.

За останні роки все більше уваги приділяється інтелектуальній власності і інноваційним процесам.

Інноваційні процеси в економіці та суспільстві тісно пов'язані з функціонуванням системи інтелектуальної власності, тобто розвитку науки як головного носія інтелектуального потенціалу. Інноваційний розвиток медичної галузі будь-якої країни багато в чому залежить від рівня та ефективності використання наявного наукового потенціалу. Виявлення високоефективних медичних технологій, здатних стати об'єктом патентної охорони і ліцензійних угод, пошук шляхів стимулювання інноваційної діяльності, проведення моніторингу комерціалізації результатів наукових досліджень, експертна оцінка проектів НДР, впровадження нових розробок в практичну медицину та багато інших питань вирішує наука сучасного, щоб гідно виглядати і конкурувати в майбутньому. Наш Інститут належним чином реагує на зміни, що потребують нагального вирішення і нових підходів. Науковці розуміють, що ефективність наукової діяльності визначається якістю патентно-інформаційного забезпечення усіх напрямків діяльності наукової установи.

З огляду на сучасні вимоги до стратегічного планування діяльності у сфері інтелектуальної власності відділ шляхом інтеграції наукової і інноваційної діяльності виконує функції щодо формування науково-інформаційних ресурсів, науково-інформаційного та патентного супроводу етапів планування, виконання та завершення НДР, удосконалення та створення нових науково-інформаційних технологій, здійснення патентних досліджень (при виявленні об'єктів права промислової власності), здійснення охорони об'єктів права, реалізації наукової продукції.

Співробітники відділу активно супроводжують інноваційну діяльність Інституту протягом усього життєвого

циклу нововведення. Пошук винаходів у зарубіжних базах даних дозволяє науковцям-інноваторам не лише вибрати аналоги і прототип, але й правильно визначити техніко-економічні показники майбутньої розробки. Аналіз інноваційної діяльності зарубіжних неврологічних, психіатричних фірм дозволяє постійно спостерігати сучасні тенденції і основні напрямки розвитку світової науки.

Для забезпечення якісного патентно-інформаційного супроводу усіх етапів НДР Інституту відділ разом з відповідальними виконавцями НДР виконують на етапі планування пошук за темою, формування мети, задач, етапів і результатів теми, обґрунтування новизни і актуальності, складання звітів про проведення патентних і інформаційних досліджень. Під час виконання науково-дослідної роботи ведуться дослідження з виявлення винаходів, оформлення матеріалів заявки. На заключному етапі — оформлення звітів про патентні дослідження, експертиза отриманих за темами результатів та їх правовий захист.

За останнє десятиріччя науковцями Інституту отримано понад 70 патентів на винаходи, з яких 3 патенти Російської Федерації, і один Європейський патент. Було одержано 9 свідоцтв про реєстрацію авторського права, два з них на комп'ютерні програми. На даний час 8 заявок на винаходи перебувають на розгляді в Інституті промислової власності.

Трансфер інноваційних технологій діагностики та лікування хворих неврологічного та психіатричного профілю, розроблених в Інституті, здійснюється некомерційним шляхом у межах договорів про наукове співпрацю.

Важливим у формуванні інноваційної політики Інституту є популяризація власних розробок. З цією метою використовуються постійно функціонуючі для лікарів практичної медицини курси інформації і стажування. Факт використання нових технологій в лікувально-профілактичних установах підтверджується супровідними актами про впровадження.

Наукове прогнозування в галузі неврології, психіатрії та наркології залишається актуальним і є певним внеском у розвиток і подальше вдосконалення системи керування медичною установою. Тому одним із найважливіших розділів роботи є проведення наукових досліджень, визначення пріоритетних напрямків наукової діяльності з використанням створених ресурсів.

Завданням науково-медичної інформації відділу є інформаційне забезпечення науковців Інституту, яке складається з таких етапів: вивчення інформаційних потреб користувачів інформації, збору інформації, формування баз даних та фонду джерел інформації, аналітико-синтетичної обробки джерел інформації, перекладу іншомовної інформації, копіювання і надання інформації спеціалістам.

Для одержання інформації використовуються профільні вітчизняні та зарубіжні наукові журнали і журнали із суміжних дисциплін, труди наукових конференцій, пленумів, матеріали зарубіжних форумів. Інститутом передплачується понад 30 найменувань періодичних наукових журналів. Значна частина інформації одержується через Internet.

Консультативно-методична допомога науковцям під час планування нової тематики та дисертаційних робіт,

експертна оцінка НДР і дисертацій, їхньої теоретичної і практичної значущості, зіставлення із зарубіжним досвідом дозволяє виявити новизну розробки й її актуальність.

В Інституті є наукова медична бібліотека, заснована у 1924 р. проф. А. І. Геймановичем. Тоді в її фонді налічувалося не більше 150 книг і журналів. Фонди бібліотеки поповнювались як за рахунок бюджетних асигнувань, так і виданнями, які передавались у дар бібліотеці з особистих бібліотек співробітників Інституту. Фонд бібліотеки — цінне зібрання спеціальної літератури як вітчизняної, так і зарубіжної. У фондах бібліотеки зберігаються твори В. М. Бехтерева, І. М. Сеченова, І. П. Попова, С. С. Корсакова й інших відомих вчених неврологів і психіатрів минулого сторіччя і сучасності, періодичні видання: «Журнал невропатологии и психиатрии им. С. С. Корсакова», 1901—2002 рр., «Архив психиатрии, неврологии и судебной психопатологии», 1883—1899 рр., «Вопросы нервно-психической медицины», 1896—1905 рр., «Вопросы психиатрии и неврологии», 1912—1914 рр., «Неврологический вестник», 1897—1905 рр., «Обзор неврологии, психиатрии и экспериментальной психологии», 1897—1914 рр. Найбільш цінні книги фонду: Сербский Вл. «Психиатрия. Руководство к изучению душевных болезней», 2-е испр. и доп. изд., Студенческая мед. изд. комиссия им. Н. И. Пирогова, 1912. — 654 с.; Сикорский И. А., проф. «Основы

теоретической и клинической психиатрии», типографія С. В. Кульженко, 1910. — 699 с.; «Курсъ Нервныхъ болезней Л. О. Даркшевича, проф. Казанского университета, Т. 2. Казань, Изд-е Бр. Башмаковых, 1907. — 782 с.

На даний час книжковий і журнальний фонд бібліотеки складає 41 678 примірників, що включає монографії часописів, матеріали з'їздів, конференцій, методичні рекомендації, автореферати дисертацій та ін.

Довідково-бібліографічний апарат, включає каталоги (алфавітний, систематичний, предметний, алфавітний каталог статей з журналів та книг), картотеки (періодичних видань, комплектування, наукових праць співробітників Інституту). Бібліотека на 2007 р. передплатила 55 назв періодичних видань, з них російських — 23. Бібліотека обслуговує наукових працівників і лікарів Інституту, практичних лікарів психоневрологічних закладів, а також дослідні і медичні установи м. Харкова.

У різні роки існування бібліотеки її очолювали А. І. Гейманович, В. П. Протопопов, В. А. Попов, М. К. Федорова, В. О. Марков, З. М. Маркова, які доклали багато зусиль до формування та систематизації бібліотеки, основи предметного, алфавітного та географічного каталогів, інформаційного забезпечення науково-дослідних робіт Інституту.

Надійшла до редакції 27.08.2007 р.

Л. І. Дьяченко, З. М. Бобрицкая, О. В. Сергиенко

Становление организационно-методического направления в оказании неврологической и психиатрической помощи (история и современность)

ГУ «Институт неврологии, психиатрии и наркологии АМН Украины» (г. Харьков)

Со дня основания Института неврологии, психиатрии и наркологии АМН Украины (в 1922 г. — Украинский психоневрологический институт, с 1932 г. — Всеукраинская психоневрологическая академия) организация психоневрологической помощи в структуре его работы занимала одно из ведущих мест, включала такие направления: организация медицинской помощи, эпидемиологические исследования, взаимосвязь с лечебно-профилактическими учреждениями, внедрение научных достижений, издательская деятельность и проведение съездов, научно-практических конференций, семинаров.

На основании анализа деятельности неврологических и психиатрических учреждений более чем за 50-летний период научно обосновываются прогноз распространения неврологических, психических расстройств и расстройств психики и поведения вследствие употребления психоактивных веществ и рекомендации по усовершенствованию и реформированию специализированной помощи

L. I. Dyachenko, Z. M. Bobritckaja, O. V. Sergienko

Formation the organization and medical direction in rendering the neurologic and psychiatric help (history and reality)

"Institute of Neurology, Psychiatry and Narcology" SI (Kharkiv)

From the day of formation the institute of neurology, psychiatry and narcology of AMS of Ukraine (in 1922 — the Ukrainian institute of psychoneurology; in 1932 — the Ukrainian Academy of psychoneurology) the organization of psychoneurological help in the structure of its work was concerned with one of the leading place. It included such directions: the organization of medical help, epidemiological researches, the communication with treatment — and — prophylactic institution, adoption the scientific achievement, derisive activity and carrying the congresses, scientific and practical conferences, seminars.

On the base of analysis such activity of neurological and psychiatric institutions more than for 50-years period motivates the scientific prognosis of spreading the neurological and psychiatric disorders, psychic disorders and behaviour in consequence of psychoactive substances and recommendation on improvement and reformation the special help..